

VÁMOS PÉTER

Az SZKP XX. kongresszusának hatása a magyar–kínai kapcsolatokra¹

Az 1940-es évek végére két kínai állam jött létre: a kommunista Kínai Népköztársaság, a Szovjetunió szövetségese, és az Egyesült Államok támogatását élvező Tajvan, a Kuomintang irányítása alatti Kínai Köztársaság. Ez az ötvenes évek (és az azt követő fél évszázad) kínai külpolitikáját alapvetően meghatározta. Az ENSZ-ben és más nemzetközi szervezetekben 1971-ig Tajvan képviselte egész Kínát, a KNK pedig elszigetelődött. Az 1950-es években Peking nemzetközi kapcsolatai a Szovjetunió és a szocialista országok mellett csak a harmadik világ államaira terjedtek ki, gyakran nem is állami, hanem pártközi kapcsolatok formájában.

1949 nyarán, amikor Mao Ce-tung meghirdette az „egy oldalra hajlás” politikáját, a párt második számú vezetője, Liu Sao-csi Moszkvában többek között abban állapodott meg Sztálinnal, hogy miközben a Szovjetunió marad a nemzetközi kommunista mozgalom központja, Kelet-Ázsiában a világforradalom irányítása a Kínai Kommunista Párt feladata lesz.² A Szovjetunió ehhez minden politikai és gazdasági segítséget igyekezett megadni. Kezdetben a KNK vezetése „új demokratikus” politikát folytatott, amelynek része volt (legalábbis elméletben) a népfrontpolitika, a koalíciós kormányzás és a vegyes gazdaság létének elfogadása. 1953 októberében Mao meghirdette a „szocialista építés általános vonalát”, ami a szovjet gazdaságirányítási modell közvetlen átvételét jelentette, Sztálin 1929-es, erőszakos kollektivizálásra és ugrásszerű fejlődésre

¹ E dolgozat a magyar forradalom és Kína kapcsolatát vizsgáló, hamarosan megjelenő nagyobb tanulmány részét képezi. A szerző köszönetet mond a tajvani Chiang Ching-kuo Alapítványnak (Chiang Ching-kuo Foundation for International Scholarly Exchange) a magyar–kínai kapcsolatok dokumentumainak kutatásához nyújtott támogatásáért. – A tanulmányban szereplő kínai nevek és szavak az úgynevezett népszerű magyar átírásban szerepelnek.

² CHEN Jian: *China's Road to the Korean War*. Columbia University Press, New York, 1994. 74–75.

alapozó politikáját másolta. Az első kínai ötéves terv (1953–1957) megindulását követően szovjet segítséggel százötvennél több nagyberuházásba kezdtek, amelyek a nehézipar és a vegyipar fejlesztésének alapjául szolgáltak, rendszeres gyakorlattá tették a gyártási eljárások térítésmentes átadását, és ennek megfelelően szovjet tervek alapján épültek kínai gyárak és üzemek. Több ezer szovjet szakember – politikai és katonai tanácsadó, valamint technikai és technológiai szakértő – dolgozott Kínában, miközben kínai mérnökök és diákok tízezreit képezték a Szovjetunióban.

A „barátként” vagy „testvérként” aposztrofált szocialista országok adottságaiknak és lehetőségeiknek megfelelően részt vállaltak a kínai szocializmus támogatásában. Annak ellenére, hogy mindkét állam a nehézipar fejlesztésére helyezte a hangsúlyt, kialakult egyfajta munkamegosztás. Az iparilag rendkívül elmaradott, viszont természeti kincsekben gazdag Kína gyakorlatilag kizárólag a „keleti tömb” országaiból importált termelési eszközöket. Az árak mindkét fél számára elfogadhatók voltak, a rubelhitelek kamata sosem haladta meg az évi 2%-ot, és a jó alkupozíciót a szocialista partnerek nem használták gazdasági előny szerzésére.³ A gazdasági tárgyalásokat is a szolidaritás jellemezte. A „testvéri ország” kifejezést a felek komolyan gondolták, és „a szocializmus építésének nagy ügye” segített a viták elsimításában.

Az erős birodalmi hagyományokkal rendelkező Kína vezetése úgy vélte, hogy az egykori Középső Birodalom a szocialista országok Szovjetunió által vezetett nemzetközi szövetségének autonóm, szuverén tagjává vált. Ennek megfelelően lépett fel a nemzetközi politikában. Az ideológiai alap, a Mao Ce-tung eszméivel kiegészített marxizmus–leninizmus elhatárolta Kínát az „imperialista” hatalmaktól, biztosította számára a közösséget a szocialista „testvérországokkal”, miközben megfelelő keretül szolgált a kínai fejlődés sajátosságainak hangsúlyozásához, a saját érdekeket is figyelembe vevő, pragmatikus külpolitika folytatásához. Erre szükség is volt, amikor Sztálin halála után nyilvánvalóvá vált a szovjet modell általános válsága, amely a háborús felkészüléssel, a nehézipar eltúlzott fejlesztésével, az életfeltételek rosszabbodásával, a terrorisztikus hatalomgyakorlással függött össze, és a hierarchia csúcsán uralmi vetélkedéssel kombinálódott. A válság végigsöpört Kelet-Európán: a csehszlovákiai pénzreform elleni tüntetésekkel kezdődött, Kelet-

³ William C. KIRBY: The Two Chinas in Global Setting. Sino-Soviet and Sino-American Cooperation in the 1950s. In: Robert S. ROSS–JIANG Changbin (szerk.): *Re-examining the Cold War. U. S.-China Diplomacy, 1954–1973*. Harvard University Press, Cambridge–London, 2001. 34.

Berlinben felkeléshez vezetett, Lengyelországban szovjetellenes demonstrációk voltak, érintette Romániát és Bulgáriát, Magyarországon kormányváltást idézett elő.

Az ideológia és a politikai realitás közötti ellentmondás a kínai vezetőkben nem kérdőjelezte meg világnézetük helyességét. Ehelyett az ideológia szerepe lassan átalakult a külpolitikában. Az eszmék belpolitikai identitásképző volta megmaradt, de a nemzetközi kapcsolatokban az elvont elvekre és normákra (elsősorban a békés egymás mellett élés öt elvére) a továbbiakban csak más országok viselkedésének kritizálása alkalmával hivatkoztak.⁴

Az SZKP XX. kongresszusának fogadtatása és hatása is más volt Kínában, mint a kelet-európai országokban, így Magyarországon. A Sztálin személyi kultuszát elítélő titkos Hruscsov-beszédre akkor került sor, amikor a szocialista építés lendülete Kínában kezdett alábbhagyni. A mezőgazdaság 1955–56-ban végrehajtott kollektivizálása közvetlenül érintette a lakosság 80–85%-át. Mao erőszakos intézkedéseinek kudarcai annyira hasonlítottak a sztálini szövetkezetesítés során tapasztaltakra, hogy a Sztálin bűnei elleni támadást Mao hibáinak közvetett kritikájaként is lehetett értelmezni. Ez a lehetőség Mao Ce-tungot védekezésre kényszerítette. Úgy vélte: ha nyilvánosan támogatná Hruscsov Sztálin-kritikáját, az egyben azt is jelentené, hogy az ő személye elleni támadások is megengedhetők. Nem akart „egészségtelen érdeklődést” kelteni, ezért még a pártapparátusban sem engedte meg a titkos beszéd terjesztését.

Az SZKP a XX. kongresszuson Leninre hivatkozva (és globális katonai erejére támaszkodva) feladta a háború elkerülhetetlenségének elvét, és deklarálta a kapitalista világgal való békés egymás mellett élés lehetőségét. A kínai vezető ezzel döntékényszerbe hozta: vagy elfogadja az új politikát, vagy alternatívát dolgoz ki. Mao az utóbbit választotta.

Vu Leng-hszi, a *Zsenmin Zsipao* egykori főszerkesztője emlékirataiban arról számol be, hogy a legfelső kínai vezetés a KKP KB Politikai Bizottság Állandó Bizottságának március 17-i ülésén foglalkozott először a Hruscsov-beszéddel. Ekkor Mao még nem rendelkezett kiforrott véleménnyel, de a megbeszélést láthatóan a saját helyzete és politikájának jövője szempontjából kedvező irányba akarta terelni. Egyrészt örült

⁴ Steven I. LEVINE: Perception and Ideology in Chinese Foreign Policy. In: Thomas W. ROBINSON–David SHAMBAUGH (szerk.): *Chinese Foreign Policy. Theory and Practice*. Clarendon Press, Oxford, 1994. 39. Az öt elv (pancsa síla): más országok területi épségének tiszteletben tartása; kölcsönös meg nem támadás; egymás belügyeibe való be nem avatkozás; együttműködés az egyenlőség és a kölcsönös előnyök alapján; békés egymás mellett élés.

annak, hogy Sztálin kultusza véget ért, másrészt úgy értékelte, hogy a szovjet viselkedés a nagyhatalmi sovinizmus megnyilvánulása. Meglepetésszerű támadásnak nevezte a beszédet, és nehezményezte, hogy a szovjetek a beszédet megelőzően nem konzultáltak a testvérpártokkal. Mao úgy érezte, hogy nem megfelelő tisztelettel bántak vele.⁵

Két nappal később Mao már kiforrottabb értékeléssel állt elő. Arról beszélt, hogy Sztálin tevékenysége 70 százalékban helyes volt, és hibái csupán 30 százalékot tesznek ki, ám ezek kevésbé fontosak, mint az eredményei. Ráadásul Sztálin a hibákat Mao politikája és személye ellenében követte el.⁶ Tehát Sztálin személyi kultuszának kritikájával Mao lényegében a saját kultuszát erősítette.

A következő, március 24-én megtartott ülésen Mao kezdeményezte, hogy készüljön egy Sztálint értékelő cikk, amely rávilágít Hruscsov zárt ülésen elmondott beszédének egyoldalúságára.⁷ Az üzenetnek szánt írást április 6-ára, Mikojan látogatására időzítették.⁸ A *proletárdiktatúra történelmi tapasztalatairól* című cikk egyrészt tartalmazza a titkos beszéd vádjait (az elkövetett törvénytelenégekről, a diktatórikus vezetésről, az önkritika hiányáról, a háborús hibákról, Jugoszláviáról és a mezőgazdaságról), másrészt a Szovjetunió Mao által felemlített hibáit, amelyeket Sztálin a Kína-politikájában követett el. A cikk a népen belüli ellentmondásokról szól, Mao által Jenanban megfogalmazott tételt hangsúlyozza, és azzal vádolja Sztálint, hogy nem tulajdonított kellő jelentőséget az osztályharc folytatásának.

Mao egy hónap múlva megerősítette az értékelését. A tíz legfontosabb kölcsönviszonyról szóló beszédében elismerte, hogy a KKP a sztálini munkastílus hibás vonalát követte, a felelősséget azonban a többször megbírált és félreállított Vang Mingre hárította. Elismerte, hogy „Sztálin számos ártatlan embert végeztetett ki”, azonban azt is hozzátette, hogy „[s]zükséges, hogy a különböző ellenforradalmárokat különbözőképpen, a körülményeknek megfelelően kezeljük”. Kínában az ellenforradalmárok elnyomására 1951–52-ben indított mozgalmat és a végrehajtott kivégzéseket szükségesnek nevezte („ezeket az ellenforradalmárokat szükséges volt kivégezni”).⁹ Lorenz Lüthi svájci történész szerint Mao hajlandó volt tanulni a desztalinizációból, ugyanakkor nem volt képes

⁵ Vu Leng-hszi: *Si nien luncsan, 1956–1966. Csung–Szu kuanhszi hujjilu*. [Tíz év vita, 1956–1966. Visszaemlékezés a kínai–szovjet kapcsolatokra.] I. k. Csungjang venhsien csupansö, Peking, 1999. 2000², 6–7.

⁶ Uo. 12.

⁷ Uo. 19–20.

⁸ Uo. 24.

⁹ *Mao Ce-tung Válogatott Művei*. V. k. (h. n., é. n.) 288–289.

– vagy nem volt hajlandó – elismerni, hogy ő maga is élt sztálinista módszerekkel.¹⁰ A tíz kölcsönviszonyról szóló beszédben is arról szólt, hogy habár „[k]öztünk és az ellenség között világos választóvonalat kell húznunk”, a bizalom erősítése érdekében „[m]inden ellenforradalmárnak lehetőséget kell hagynunk, hogy hibáját belássa, és új életet kezdhesen”.¹¹ A hibázókkal kapcsolatban úgy vélte, hogy „először is meg kell figyelniük őket, másodsor segítenünk kell [...] A helyes és helytelen között világos különbséget kell tennünk, mert a párton belül elvi kérdésekben folytatott viták a társadalomban végbemenő osztályharcot tükrözik. A határozatlanság ebben megengedhetetlen.”¹² Néhány nap múlva, május 2-án a Politikai Bizottság ülésén meghirdette az új jelszót: „Virágozzék száz virág a művészetben, vitatkozzék száz iskola a tudományban!”

A KKP VIII. kongresszusára (1956. szeptember 15–27.) készülve a tartományi fórumokon Mao tízpontos programját vitatták meg, ám a kongresszus mégis a személyi kultusz és a Mao-féle gazdaságpolitika ellenzőinek sikerét hozta. A párt új szervezeti szabályzata, amelyet Peng Tö-huaj kezdeményezésére, Liu Sao-csi és Teng Hsziao-ping vezetésével dolgoztak ki, nem tartalmazott utalást Mao Ce-tung eszméire.¹³ Mao kultuszának hivatalos és intézményes alapja ezzel megrendült. A kongresszus azt is kimondta, hogy a KNK-ban az osztályharc véget ért, és a kiegyensúlyozott gazdasági fejlődést kitűző második ötéves terv (1958–1962) mellett tette le a voksát.

Magyar–kínai kapcsolatok 1956 októbere előtt

Magyarország, a többi népi demokráciához hasonlóan, kezdettől támogatta a KNK belpolitikai és nemzetközi törekvéseit. Egymás kölcsönös megismerésének jegyében megszülettek az első államközi szerződések, a nagy földrajzi távolság ellenére megindultak a kölcsönös látogatások. A politikusok mellett művészegyüttesek és kiállítások népszerűsítették a kínai, illetve a magyar kultúrát. A kapcsolatok első szakaszában ala-

¹⁰ Lorenz M. LÜTHI: *The Sino-Soviet Split, 1956–1966*. PhD-dolgozat, 2003. 60.

¹¹ *Mao Ce-tung*. I. m. 291.

¹² Uo. 292–293.

¹³ Kína Kommunista Pártjának 1956. szeptember 26-án elfogadott szervezeti szabályzata a program alap-tételei között a következőket említi: „Kína Kommunista Pártját tevékenységében a marxizmus–leninizmus vezérli. Csak a marxizmus–leninizmus világítja meg helyesen a társadalom fejlődésének törvényszerűségeit, jelöli ki helyesen a szocializmus és kommunizmus felépítésének útjait.” *Kína Kommunista Pártjának VIII. kongresszusa. Rövidített jegyzőkönyv*. 1956. 339.

kult ki az a szerződéses és egyezményes kapcsolatrendszer, amelynek betetőzéseként a felek 1959. május 6-án Pekingben barátsági és együttműködési szerződést kötöttek.

A nagy távolságból, illetve mindkét gazdaság teljesítőképességének korlátaiból adódóan a magyar–kínai külkereskedelmi kapcsolatok egyik fél számára sem voltak elsődleges jelentőségűek. A magyar adósság évről évre nőtt, aminek következtében a kínai külkereskedelmi szervek bizalma a magyar partnerek iránt egyre csökkent. Rákosi és Mao 1956 tavaszán személyes levélváltással igyekezett a problémákat megoldani.

A kínai bel- és külpolitika nyomon követése a korlátozott információs lehetőségek (és a kínai nyelvtudás hiánya) miatt a követségi munkatársak számára sokszor megoldhatatlan feladatot jelentett. A kínai párt- és állami vezetők a legritkább esetben érintkeztek a Pekingben dolgozó diplomatákkal, a rendszeres információadás és kapcsolattartás elöl elzárkóztak. Egy-egy tájékoztató előadás tartalma nem ment túl a sajtóban közzétett tényeken. Alacsonyabb rangú káderek nem is voltak hajlandók külföldiekkel szóba állni.

A bandungi értekezletet követő időszakban, 1955–56 során Kína jelentősen javította viszonyát Japánnal, valamint a délkelet-ázsiai országokkal, elsősorban Burmával, Indiával, Kambodzsával, Nepállal, Afganisztánnal és Pakisztánnal. A pekingi diplomáciai testület a kínai politikusok viselkedésén is érezte a váltást: „...amióta a Párt elhatározta, hogy javít a kapitalista országokkal fenntartott viszonyán, és tovább szilárdítja az ázsiai és afrikai országokkal való barátságot, a Kínai Külügyminisztérium munkatársai, de más állami vezetők is teljes lelkesedéssel e feladatnak szentelik magukat”¹⁴ – írta az 1956 nyarán ideiglenes ügyvivői feladatot ellátó Száll József, aki 1956. májusi pekingi kinevezését megelőzően öt évig vezette a Külügyminisztérium Tájékoztatási Főosztályát.

1956 első felében mindkét fél részéről csupán gesztusértékű, protokolláris eseményekre és látogatásokra került sor, amelyek politikai demonstráció jellege erősebb volt, mint a közvetlen gazdasági vagy kulturális jelentősége. A kölcsönös látogatások sorából három esemény emelkedik ki: Csu Te, a KNK elnökhelyettese januári magyarországi látogatása, illetve Péter János református püspök (későbbi külügyminiszter), valamint a Koreai Munkapárt III. kongresszusáról hazautazó Vég Béla és Köböl József KV-titkárok pekingi látogatása.

¹⁴ Kínai külpolitika néhány jelensége. Peking, 1956. augusztus 16. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) KÜM TÜK XIX-J-1-j-Kína-006707–1956.

1956 nyarán, Rákosi leváltását követően a kínaiak viselkedése érzékelhetően megváltozott a magyarok irányában. Száll József ideiglenes ügyvivő még a sajtóbeszámolóok előtt tájékoztatta a kínai külügyminisztérium illetékeseit a KV üléséről, amit a kínaiak úgy köszöntek meg, hogy „maga Mao Ce-tung elvtárs igen nagy jelentőséget tulajdonít a magyarországi változásoknak”. A kínai partnerek ezek után „természetesen” rendre elfogadták a nagykövetség vacsorameghívásait, sőt július–augusztusban a hivatalos vacsorákra családtagjaikat is elvitték, a protokollfőnök egyszer a felesége mellett a kisfiát is, hangsúlyozva, hogy a hasonló meghívásokat a továbbiakban barátként kezeli és teljesíti.

Szeptemberben Kádár János vezetésével indult magyar pártküldöttség a KKP VIII. kongresszusára. A delegáció tagja volt Hidas István és Szántó Zoltán, valamint Szkladán Ágoston pekingi nagykövet. Kádár számára a pekingi út az első jelentős nemzetközi szereplést jelentette, ráadásul a ritkán utazó magyar politikus rögtön több napig tartó repülőutat tett. Kádárra nagy hatással volt a kínaiak „leírhatatlan” figyelmessége. Feleségének nagy lelkesedéssel írta, hogy a „tüllmennyezetes és oldalfüggönyös ágy” mellett a kispolcon a kínai lapok mellett ott volt a *Szabad Nép* is, ugyanúgy összehajtogatva, „ahogy én rakom otthon a kispolcra az ebédlőben”.¹⁵ A magyar delegáció vezetője az MDP nevében szeptember 17-én köszöntötte a kongresszust, amely alkalmat biztosított számára, hogy a testvérpártok vezetőivel is találkozzon. A rendezvény után a magyar küldöttség Tiencsinbe, Mukdenbe és Sanghajba látogatott, valamint részt vett az október 1-jei pekingi ünnepségen.

A kongresszus ideje alatt Csou En-laj fogadta a magyar pártdelegációt, és „hosszas megbeszélést folytatott velük a magyar belpolitika és a kínai külpolitika kérdéseiről”.¹⁶ Hazaérkezése után Kádár a PB-nek beszámolt kínai útjáról, de írásos feljegyzés a beszámolóról és a tárgyalásokról nem maradt fenn. Kádár Csou En-laj miniszterelnökkel folytatott mintegy háromórás tárgyalásának részleteiről csak közvetetten, Gerő Ernő Andropov szovjet nagykövetnek tartott beszámolójából tudunk. Csou Kádárnak is elismételte a KKP álláspontját Hruscsov Sztálin-kritikájával, illetve Sztálin eredményeivel és hibáival kapcsolatban. Andropov kérdésére, hogy Gerő informálta-e a tárgyaláson elhangzottakról Mikojant és Szuszlovot, a magyar politikus azt felelte, hogy „nem

¹⁵ HUSZÁR Tibor: *Kádár János politikai életrajza, 1912–1956. 1. k.* Szabad Tér–Kossuth Kiadó, Budapest, 2001. 293.

¹⁶ VIDA István (szerk.): *Magyar–kínai kapcsolatok, 1956–1959. Dokumentumok.* Az iratokat gyűjtötte, vál., sajtó alá rendezte, a bev. tanulmányt, a jegyzeteket írta, az annotált névmutatót összeállította: SZOBOSZKI Sándor. MTA Jelenkor-kutató Bizottság, Budapest, 2001. 70–71.

tudja informálni őket, mivel úgy állapotok meg, hogy ezt Kádár elvtárs fogja megtenni a megbeszélés során. Ezt utóbbi azonban nem tette meg, arra hivatkozva, hogy »nem adódott alkalom«. Gerő azt is elmondta, „feltételezi, hogy a kínai elvtársak bizonyára tájékoztatták az SZKP KB-t álláspontjukról, ő azonban azt akarta, hogy az SZKP KB-nak tudomása legyen róla, hogy a kínai elvtársak felvetették ezeket a kérdéseket a magyar delegációval folytatott megbeszéléseken.”¹⁷

Huszár Tibor szerint Kádárban annak ellenére hagyott életre szóló nyomot Kína, a kínai modell és a kínai vezetők megismerése, hogy a magyar delegációnak a kínaiak csak orosz tolmácsot biztosítottak, és Kádár nem túl jól tudott oroszul.¹⁸ A pekingi nagykövetség jelentéséből ugyanakkor kiderül, hogy a KKP nemzetközi osztálya a magyarok kérésére hozzájárult, hogy a kongresszusi beszámolókat és felszólalásokat a kongresszus termében magyarra fordíthassák, ami egyúttal azt is lehetővé tette, hogy a nagykövetség valamennyi politikai munkatársa közvetlenül részt vegyen a kongresszus ülésein.¹⁹ Kádár János pekingi útjának jelentőségét – különösen az októberi–novemberi események fényében – tovább növeli, hogy a kínai vezetők személyesen is megismerhették.

Alighogy hazatért Kínából a magyar pártküldöttség, Kádár Gerő Ernő oldalán jugoszláviai látogatásra indult. A magyar közvéleményt ezekben a napokban a lengyel események foglalkoztatták. Gomulka visszatérése, a hadsereg felvonultatása és visszavonása, a szovjet pártvezetőkkel folytatott éles vita a kínai vezetőket állásfoglalásra készítette. Mao október 20-án délután rögtönzött PB-ülést hívott össze a hálószobájába. Ott úgy határoztak, hogy figyelmeztetik az SZKP-t, tartózkodjon a fegyveres erő bevetésétől, és ne avatkozzon be Lengyelország belügyeibe. Mao, aki a nap folyamán végig pizsamában volt, azonnal magához hívatta a szovjet nagykövetet. Üzenete legalább annyira kevésbé volt udvarias, mint az öltözéke: „Ha a Szovjetunió csapatokat küld, mi a magunkkal szemben álló Lengyelországot fogjuk támogatni, és nyilatkozatban ítéljük el magukat, hogy fegyveres erővel beavatkoznak Lengyelországban.”²⁰ Mao kategorikus kijelentése október 20-án hangzott el, amikor Hruscsov már leállította a lengyelországi szovjet csapatmozgásokat, és megállapodott Gomulkával a tárgyalások folytatásában. A Malin-fel-

¹⁷ Andropov jelentése a Gerő Ernővel folytatott beszélgetéséről, 1956. október 12. Idézi: Vjacseszlav SZEREDA–RAINER M. János (szerk.): *Döntés a Kremben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról.* 1956-os Intézet, Budapest, 1996. 167–168.

¹⁸ HUSZÁR Tibor: i. m. 294–295.

¹⁹ SZOBOLÉVSZKI Sándor–VIDA István: i. m. 70.

²⁰ Vu Leng-hsi: i. m. 39.

jegyzések tanúsága szerint Hruscsov Moszkvában, az SZKP elnökségének 20-i ülésén még nem volt meggyőződve arról, hogy nem lesz szükség katonai erő alkalmazására Lengyelországban („Csak egy megoldás lehetséges – véget vetni annak, ami Lengyelországban van. Ha meghagyják Rokosszovszkijt, akkor nem kell sietnünk”),²¹ és bizonyára csak 21-én, Rokosszovszkij hatalomból való kikerülését követően döntött a békés megoldás mellett. Ennek ellenére a kínai források is egyetértenek abban, hogy a lengyelországi válság megoldásában Kínának nem volt közvetlen szerepe.

Kína szerepe a magyar forradalom leverésében

Fél évszázada folyik vita arról, hogy a kínaiaknak volt-e, s ha igen, miféle szerepük a magyar forradalom fegyveres leverésében, pontosabban az azt elrendelő szovjet pártelnökségi döntésben. 1960-ban, a szovjet–kínai viták idején nyilvánosságra hozott hivatalos kínai változat szerint „1956. október végén a kritikus pillanatban, amikor a magyarországi ellenforradalmi terror kiterjedt majdnem az egész országra, az SZKP KB Hruscsov elvtárral az élen arra készült, hogy kivonja Magyarországról a szovjet csapatokat. Akkor mi elmondtuk az SZKP KB-nak véleményünket arról, hogy szükséges határozottan visszaverni az imperialisták és ellenforradalmárok támadását a nagy szocialista család ellen. Eleinte az SZKP KB kifogásolta véleményünket, és csak többszöri ingadozás után értett egyet véleményünkkel.”²² Az erre adott szovjet válasz érthetetlennek nevezte a kínai álláspontot: „...a kínai elvtársak alaptalanul tulajdonítják maguknak majdhogynem a Szovjetunió cselekedeteinek irányítását a magyarországi ellenforradalmi lázadás elfojtásában.”²³

A kínai álláspont és a szovjet reakció a Peking és Moszkva között egyre élesedő – ideológiai köntösbe bújtatott – hatalmi harcban fogalmazódott meg. Az álláspontok valóságtartalmát a korabeli dokumentumok ismerete híján megítélni ma még nem lehet. A két rendelkezésre álló korabeli dokumentum csupán hipotetikus következtetések levonására alkalmas. A kínai politikusok megnyilvánulásaiából, és abból, ahogyan a magyar eseményeket saját propagandacéljaikra használták fel, mégis élénk tárul egy jól követhető, logikus folyamat.

²² SZOBOLEVSZKI Sándor: 1956: Kína és Magyarország. *Társadalmi Szemle*, 1996/11. 86.

²³ Uo. 87.

Kínai pártdelegáció Moszkvában, 1956. október 23–31.

Az SZKP elnökségének 20-i üléséről fennmaradt feljegyzés tanúsága szerint a szovjet vezetők eredetileg csak a közép- és kelet-európai pártok képviselőit akarták meghívni a lengyel kérdéssről folytatott vitákra, a kínaiakat csak tájékoztatni kívánták a döntésekről.²⁴ Másnap mégis úgy döntöttek, hogy a KKP képviselőit is meghívják, 22-én különgepet küldtek Pekingbe a kínai vezetőkért. Mićunović moszkvai jugoszláv nagykövet naplójában azt írja: a szovjetek „tudták, hogy Mao Ce-tung nem tudott volna eljönni, ezért másokat kerestek meg: Liu Sao-csit, a Kínai Kommunista Párt titkárát meg Csou En-lajt, akiről Hruscsov megjegyezte, hogy »bolsoj diplomat«.”²⁵ A nagykövet szerint a szovjetek azért szerették volna hallani a kínaiak véleményét, mert „ők messze vannak az eseményektől (vagyis a forrongó Lengyelországtól és Magyarországtól), nincsenek közvetlenül érintve, és talán jobb a rálátásuk, mint az oroszoknak, akiknél még működik a tehetetlenségi erő és erősek a múlt reflexei”.²⁶

A KKP vezetése úgy döntött, hogy Liu Sao-csit küldi Moszkvába. Mao Ce-tung meg volt róla győződve, hogy az SZKP meghívásának oka a kínai pártnak a lengyel kérdésben kifejtett álláspontja volt.²⁷ Október 23-án hajnalban (közép-európai idő szerint október 22-én este), a kínai delegáció Moszkvába indulása előtt néhány órával, a legfelső pártvezetés (Mao Ce-tung, Liu Sao-csi, Csou En-laj, Csen Jün, Teng Hsziao-ping, Vang Csia-hsziang és Hu Csiao-mu) Jugyin szovjet nagykövet jelenlétében megtartott ülésén csak a lengyelek ügye volt napirenden.²⁸ Az értekezlet „közvetítő” delegáció küldését határozta el. Mao utasítása az volt, hogy a kínai küldöttek a szovjet és a lengyel féllel kizárólag külön-külön tárgyaljanak, mivel nem tartotta helyesnek, hogy akár a lengyelek előtt kritizálják a szovjeteket, akár a szovjetek előtt a lengyeleket.²⁹ Vu Leng-hszi szerint Mao véleménye helyesnek bizonyult, ugyanis a kínaiakkal folytatott kétoldalú megbeszéléseken mind a lengyelek, mind a szovjetek a másikat vádolták a múltban elkövetett hibákért, miközben a kínaiak a maguk által vállalt közvetítő szerepben arra törekedtek, hogy

²⁴ Vjacseszlav SZEREDA–RAINER M. JÁNOS: i. m. 22.

²⁵ Veljko MIĆUNOVIĆ: *Tito követe voltam. Moszkva 1956–1958*. Interart, Budapest, 1990. 133.

²⁶ Uo.

²⁷ Vu Leng-hszi: i. m. 43.

²⁸ Po Ji-po: *Zsokan csungta csüecö jü sicsien tö hujku. I-II*. [Emlékezés néhány fontos döntésre és eseményre.] Zsenmin csupansö, Peking, 1997. 596.

²⁹ Vu Leng-hszi: i. m. 44.

mindkét felet a közös érdekek előtérbe helyezésére és a nemzeti sérelmek háttérbe szorítására ösztönözzék.³⁰

A delegáció október 23–31. között tartózkodott Moszkvában. A 24-i ülésen a magyar eseményekről is elhangzott tájékoztatás, ám Liu Sao-csi – felhatalmazásának megfelelően – csak Lengyelország kérdésében nyilatkozott. Hangsúlyozta, hogy helyesli a lengyel KB intézkedéseit. Szavakban ragaszkodott ahhoz az alapelvhez, hogy a Szovjetunió a szocialista tábor központja, ám arról is beszélt, hogy a szovjetek hibákat is elkövetnek, amelyeket ki kell javítani. Az egyik hibaként a szovjetek Mao által nagyhatalmi sovinizmusként aposztrofált viselkedését jelölte meg, azt, hogy „olykor ránk kényszerítették akarataikat”. Ráadásul Liu szerint mindez elszietett döntésekkel, formai hibákkal párosult. A hibákat előbb ki kell javítani, és csak azután kell nyilvánosságra hozni őket – vélekedett.³¹

A szovjet pártelnökség üléséről szóló Malin-feljegyzésben és az események háttéréről szóló kínai forrásban nincs semmiféle utalás arra, hogy a szovjetek első budapesti fegyveres beavatkozására vonatkozó döntésben a kínaiak bármilyen szerepet játszottak volna. Liu 26-án is részt vett a szovjet pártelnökség ülésén, de annak ellenére, hogy már értesülhetett a magyarországi fejleményekről, és az ülésen is szó volt ezekről, csak Rokosszovszkij és Gomulka kapcsán szólalt fel.³²

A KKP képviselői a szovjet fővárosban folytatott tárgyalásaikon a kínai párt szocialista táboron belüli helyzetét és befolyását igyekeztek megerősíteni, Moszkva befolyását, amennyire csak lehet, korlátozni, bár Liu Sao-csi október 26-án megismételte, hogy „a Szovjetunió a szocialista tábor központja. Nem lehet más központ.”³³ Pavel Jugyin pekingi szovjet nagykövet 1956. október 30-án megbeszélést folytatott Liu Sao-csival, aki – Jugyin feljegyzése szerint – főleg a szocialista országokban dolgozó szovjet tanácsadókról beszélt. A kínai vezető (név említése nélkül, de nyilván elsősorban Rokosszovszkijra és a lengyel eseményekre utalva) úgy fogalmazott, hogy a Szovjetuniónak vissza kellene vonnia az összes politikai tanácsadóját a szocialista országokból, mivel vagy „kevésbé ismerik az adott ország sajátosságait”, vagy „már teljesítették a feladatukat”, ráadásul jelenlétük „gyakran negatív jelenségekhez vezetett”.³⁴ A kínai

³⁰ Uo. 46–47.

³¹ Vjacseszlav SZEREDA–RAINER M. János: i. m. 30–31.

³² Uo. 33.

³³ Uo. 30.

³⁴ Zapisz beszédi sz tovariscsem Liu Sao-csi 30 oktyabrja 1956 goda. Arhiv Vnyesnej Polityiki Rosszizskoj Fegyveracii. Fond 0100, opisz 49, gyelo 9, papka 410, 202–203. A dokumentum angol fordítását Lorenz Lüthi bocsátotta a rendelkezésemre.

vezető – arra gondolva, hogy Kínának szüksége van a szovjet technológiai segítségre – rögtön azt is hozzátette, hogy természetesen a technikai szakértők maradhatnak.

A beszélgetés végén a magyarországi események is szóba kerültek. Ezekkel kapcsolatban Liu csak annyit mondott, hogy „egészséges lelkével kell, hogy szolgáljanak az egész kommunista mozgalom számára”. „Nekünk, kommunistáknak elméleti igényrel kell általánosítanunk ebből a tapasztalatból, ahogyan Marx a maga idejében általánosította és elemezte a Párizsi Kommün vereségének okait, Lenin pedig az oroszországi burzsoá-demokratikus forradalom vereségének okait” – idézi őt Jugyin.³⁵ Liu szavai a szovjet politika burkolt kritikájának tekinthetők, ám arról nincs szó, hogy sürgette volna a szovjet beavatkozást, vagy egyértelműen kifejtette volna a szovjet csapatok esetleges második magyarországi beavatkozásával kapcsolatos véleményét.

Jugyin a találkozót követően a pártelnökség ülésén beszámolt a Liuv és a kínai küldöttség többi tagjával folytatott tárgyalásáról. A másik korabeli szovjet forrás, Malin feljegyzése, Jugyin beszámolójáról csak néhány kulcsszót tartalmaz („Mi a helyzet? Kilép-e Magyarország a táborunkból? Kicsoda is Nagy? Lehet-e hinni neki? A tanácsadókról.”),³⁶ amelyek utalnak a Liu és Jugyin között lefolyt beszélgetésre, ezzel is igazolva annak tartalmát.

Október 30-án a szovjet pártelnökség a Szovjetunió és a szocialista országok kapcsolatáról szóló nyilatkozatról vitázott. Hruscsov ismertette a kínaiak álláspontját, amely szerint a Szovjetunióknak figyelembe kell venni azon országok véleményét is, amelyekben szovjet csapatok tartózkodnak.³⁷ A szovjet pártvezetők megjegyzéseiből ítélve Liu Saocsi a nyilatkozat kapcsán a kínai párt álláspontjáról tájékoztatta a szovjeteket, amely bele is került a november 1-jén kiadott kínai nyilatkozatba, vagyis arról, hogy a *pancsa sílát* terjesszék ki a szocialista országok közötti viszonyra is. (A szovjet vezetők megjegyzései is erre reagálnak. Bulganyin: „A kínai elvtársaknak helytelen elképzelésük volt a népi demokratikus országokkal fenntartott kapcsolatainkról.” Molotov: „A kínai elvtársak véleményéről – [szerintük] a szocialista tábor országaival fenntartott kapcsolatokat a *pancsa síla* elveire kell alapozni. Más elveken alapulnak az állami vonalon fenntartott kapcsolatok, s megint másokon a pártkapcsolatok.” Kaganovics: „*Pancsa síla* – de nem hiszem,

³⁵ Uo.

³⁶ Vjacseszlav SZEREDA–RAINER M. János: i. m. 56.

³⁷ Uo. 51.

hogyan javasolták volna, hogy a *pancsa síla* elveire alapozzuk kapcsolatainkat.”)³⁸

A kínaiak véleménye a csapatkivonásról október 30-án megváltozott – a kínai memoárok szerint azután, hogy Liu telefonon konzultált Maóval. A 30-i ülés folytatásán, ahol már a kínai küldöttek is részt vettek, Liu Sao-csi ismertette „a KKP KB véleményét, amely szerint a csapatoknak Magyarországon és Budapesten kell maradniuk”.³⁹ Hruscsov Liu felszólalása után a következőket mondta: „Két út van. A háborús: a megszállás útja. A békés: a csapatok kivonása, tárgyalások.”⁴⁰ A kínai vélemény megváltozásában és a szovjet vezető árnyaltabb fogalmazásában minden bizonnyal Mikojan és Szuszlov október 30-én Budapestről küldött jelentése játszott a döntő szerepet, amely a folyamatosan romló helyzetről számolt be.⁴¹

A Malin-feljegyzések elemzése alapján úgy tűnik, hogy a szovjet vélemény nem kínai nyomásra, hanem a magyarországi események következtében változott meg. Békés Csaba szerint az október 31-én hozott határozat és a november 4-én megindult invázió az október 23-án Moszkvában meghozott rossz politikai döntés logikus és elkerülhetetlen következménye volt. Békés kifejti, hogy a magyar felkelés fegyveres leverése nem csupán az egyik alternatíva volt, hanem annak a következménye, hogy a szovjetek október 30-a után már nem tehettek több engedményt a Nagy Imre-kormányának annak érdekében, hogy az képes legyen a helyzetet a kommunista rendszer keretein belül és a szovjet blokk egységének megtartása mellett konszolidálni.⁴² Ezt igazolja Hruscsov október 31-i megjegyzése: Egyiptomra utalva megállapította, hogy „felül kell vizsgálni az értékelést, a csapatokat ne vonjuk ki Magyarországról és Budapestről, kezdeményezően lépünk fel a rend helyreállítása érdekében Magyarországon. Ha kivonulnánk Magyarországról, ez felbátorítaná az amerikai, angol és francia imperialistákat. Ezt gyengeségünknek fognák fel, és támadásba lendülnének. [A kivonulással] pozícióink gyengeségét demonstrálnánk. Pártunk ez esetben nem értene meg ben-

³⁸ Uo. 52. A kötetben a *pancsa síla* helyett, pontatlanul, „pancsa síla” szerepel.

³⁹ Uo. 57.

⁴⁰ Uo. 57.

⁴¹ Anasztaz Mikojan fia, Sergio A. Mikojan Amerikában élő történész, aki apja hagyatékának kiadásán dolgozik, fél évszázaddal később úgy nyilatkozott, hogy a döntésre kizárólag a Budapestről érkező jelentések hatására került sor, szerinte a kínaiaknak abban semmiféle befolyásuk nem volt. A szerző interjúja Sergio Mikojannal. Budapest, 2003. november 1.

⁴² BÉKÉS Csaba: Szovjet döntéshozatal és az 1956-os magyar forradalom. In: Uő: *Európából Európába. Magyarország konfliktusok keresztjében, 1945–1990*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2004. 166–167.

nünket. Egyiptomon felül odaadnánk nekik Magyarországot is. Nincs más választásunk.”⁴³ Malin feljegyzései szerint a szovjet pártvezetés egyetlen tagja sem tett olyan megjegyzést, miszerint hajlandó lett volna elfogadni, hogy Magyarország kiszakadjon a szocialista országok táborából. November 1-jén a Magyarországról éppen csak hazatért Mikojan arról beszélt, hogy „Magyarországot nem szabad kiengednünk a mi táborunkból”, Szuszlov pedig megjegyezte, hogy „egészen közel a burzsoá restauráció veszélye”.⁴⁴

Hruscsov a beavatkozás eldöntését követően a teendők kapcsán még egyszer tesz említést a kínaiakról: „Tájékoztatni a kínai elvtársakat, a cseheket, a románokat, a bolgárokat.”⁴⁵ Hruscsov e megjegyzése egyáltalán nem azt igazolja, hogy a szovjet vezetés a KKP-t más elbánásban részesítette volna, mint a többi testvérpártot.

A hivatalos kínai vélemény alátámasztására szolgáló kínai memoárok (Vu Leng-hszi és Si Csö emlékiratai) arról számolnak be, hogy 30-án Mao Ce-tung a szovjeteket egyrészt azért bírálta, mert Lengyelországban be akartak avatkozni, amikor nem kellett, Magyarországról pedig ki akartak vonulni, amikor pedig beavatkozásra volt szükség.⁴⁶

Ha tehát október 30-a után megváltozott is Mao véleménye, az minden bizonnyal nem volt hatással a szovjet döntéshozókra. A szovjet vezetők megnyilatkozásaiban egyetlen utalást sem tesznek arra, hogy a kínaiak a beavatkozás mellett álltak volna ki. November 1-jén Bulganyin tájékoztatást adott az október 31-én hozott határozatról, valamint a kínai elvtársakkal folytatott megbeszélésekről. Kijelentette: „Megváltozott a nemzetközi helyzet. Ha nem hozunk intézkedéseket, elveszítjük Magyarországot.” Kaganovics hozzátette: „A dolog megvitatása bonyolult volt. A kínaiak álláspontja az volt, hogy ne vonjuk ki a csapatokat.”⁴⁷ Tehát sem Bulganyin, sem Kaganovics nem azt mondta, hogy a kínaiak a beavatkozás mellett voltak. Kaganovics megjegyzése arra utal, hogy a kínaiak csak a csapatok kivonása vagy Magyarországon hagyása kérdésében nyilatkoztak.

A fenti szovjet megnyilatkozások nem mondanak ellent annak a hatvana évek vitái során adott későbbi szovjet magyarázatnak, hogy a kínaiak

⁴³ Vjacseszlav SZEREDA–RAINER M. János: i. m. 62. Október 29-én indult meg az Egyiptom elleni izraeli támadás, két napra rá, október 31-én pedig angol és francia részvétellel megkezdődtek az Egyiptom elleni bombatámadások.

⁴⁴ Uo. 69.

⁴⁵ Uo. 63.

⁴⁶ Vu Leng-hszi: i. m. 51.

⁴⁷ Vjacseszlav SZEREDA–RAINER M. János: i. m. 70.

ugyan a csapatkivonás ellen voltak, de Liu arról beszélt, hogy ki kell még várni, időt kell adni az „ellenforradalmároknak”, hogy kitombolják magukat, és csak utána kell lecsapni rájuk. Sőt a kínai delegáció tolmácsának memoárja kifejezetten alátámasztja ezt a változatot. Si Cső szerint Liu telefonon konzultált Maóval, aki azt mondta, hogy mindkét lehetőséget meg kell fontolni, a kivonulást éppúgy, mint a beavatkozást. Mao az utóbbi felé hajlott, azzal a kitételrel, hogy a legjobb megoldás az lenne, ha várának egy keveset, amíg az ellenforradalmárok kitombolják magukat, és csak akkor kell cselekedni, amikor a nép már tisztán lát.⁴⁸

A kínai delegáció tolmácsának memoárja szerint Hruscsov a kínaiak hazautazása előtt, október 31-én este még egyszer találkozott velük a reptéren. Ekkor elmondta, hogy a magyarországi fegyveres beavatkozás mellett döntött: „...olyan sok egységünk van ott, hogy ha most, ilyen körülmények között, odavetjük Magyarországot, és megengedjük, hogy az ellenforradalmárok szerezzék meg a győzelmet, az egész világ forradalmárai és kommunistái szidni fognak minket, és azt mondják, bolondok vagyunk. Ezért döntöttünk a támadás mellett.”⁴⁹

Az október 30-i szovjet és a november 1-jei kínai nyilatkozat

Október 30-án a szovjet vezetés kiadta híres nyilatkozatát arról, hogy a Szovjetunió a szocialista országokkal folytatott politikájában a teljes egyenlőség, a területi sérthetetlenség, az állami függetlenség és szuverenitás tiszteletben tartása és más országok ügyeibe való be nem avatkozás elveit tartja irányadónak. A nyilatkozat kiadását a kínai szerzők egyértelműen azzal magyarázzák, hogy a kínaiak – a nagyhatalmi sovinizmus politikájával való szakítás és a *pancsa síla* elfogadása érdekében – nyomást gyakoroltak a szovjet vezetésre. A nyilatkozat megszövegezésében játszott kínai szerepről részleteket nem tudunk, a kiadásban azonban valóban lehetett a kínaiaknak szerepük azzal, hogy ígéretet tettek annak nyilvános és azonnali támogatására.

A Szovjetunió és a szocialista országok kapcsolatát új alapokra helyező szovjet kormánynyilatkozatra a kínai vezetés azonnal reagált. A kínai nyilatkozat november 1-jén jelent meg a *Zsenmin Zsipaó*-ban, vagyis az

⁴⁸ Si Cső: *Caj lisi csüzszen senpien: Si Cső hujjilu*. [A történelem óriásai mellett: Si Cső memoárja.] Sajtó alá rendezte: Li Haj-ven. Csungkung Csungjang Tanghsziao csupansö, Peking, 1998. 561.

⁴⁹ Uo. 562. Hruscsov november 2-án és 3-án Bresztben, Bukarestben, Szófiában és Brionin igyekezett meggyőzni a lengyel, a cseh, a román, a bolgár és a jugoszláv vezetőket a döntés helyességéről.

időeltolódást is figyelembe véve alig több mint huszonnégy órával a szovjet nyilatkozat napvilágra kerülése után.⁵⁰ A szokatlanul gyors reakció magyarázata az lehet, hogy Maónak október végére már kialakult a Szovjetunióval kapcsolatos stratégiája, amelynek része volt az áprilisi újságcikk, a tíz kölcsönviszonyról tartott beszámolója, valamint az év tavaszán, a sajátosan kínai színezetű desztalinizáció jegyében meghirdetett „száz virág” kampánya, amelynek egyik fő célja a kínai kultúra és tudomány világába való közvetlen szovjet behatolás visszaszorítása volt.

A kínai nyilatkozat elítélte a szovjet „nagyhatalmi sovinizmust”, amely „komolyan károsítja a szocialista országok szolidaritását és közös ügyét”. Joggal feltételezhető, hogy a hatalmát féltő, ugyanakkor a nemzetközi kommunista mozgalomban teoretikusi és vezetői babérokra törő Mao Ce-tung e szavak közzétételekor nem elsősorban a magyar eseményekre gondolt, hanem saját politikai jövőjére. Annak hangsúlyozása, hogy „kormányunk vezetői és munkásai és egész népünk ezért köteles állandó éberséget tanúsítani, hogy megelőzze a soviniszta jellegű hibákat a szocialista és más országokkal fenntartott viszonyban”, valamint hogy „állandó nevelő munkát kell végeznünk az egész nép körében, hogy erélyesen küzdjenek a nagyhatalmi sovinizmus ellen [...] hogy biztosítsuk a békés egymás mellett élést *minden országgal* [kiemelés tőlem – V. P.], és előmozdítsuk a világbéke ügyét”, tulajdonképpen nem más, mint a szovjet politika kritikája, a Szovjetuniótól való kínai függetlenség nagyon finom megfogalmazása, és egy esetleges önkényes szovjet katonai beavatkozás elleni fellépés.

Kínai szempontból a nyilatkozat azért is nagy jelentőségű, mert továbbfejlesztette az 1954-ben megfogalmazott *pancsa silit*, a békés egymás mellett élés öt elvét, amit a kínai és az indiai miniszterelnök az eltérő társadalmi rendszerű államok közti kapcsolatok alapjaként vett számba, a nyilatkozat viszont a szocialista országok közötti viszony meghatározójaként említett.⁵¹ Ladányi László, a Hongkongban élő magyar

⁵⁰ A kínai vezetés mindig alapos megfontolás után alakította ki hivatalos álláspontját. Az SZKP XX. kongresszusára és a Hruscsov-beszédre az első – és 1956 őszéig az utolsó nyilvánosságra hozott – hivatalos kínai reakció az április 5-én megjelent *Zsenmin Zsipao*-cikk volt. Októberben is meglehetősen óvatosan közöltek híreket a magyarországi eseményekről. A *Zsenmin Zsipao*-ban először október 27-én (az Új Kína Hírügynökség prágai tudósítójának jelentése alapján) jelent meg Magyarországról szóló híradás. Az oldal tetején az szerepelt: „A Magyar Dolgozók Pártjának Központi Vezetése megváltoztatta a vezető szervek elnevezését”; az alcím: „Kádár az első titkár, Apró és társai a PB tagjai”, alatta, kis betűvel szedve a következő cím: „Budapesten és másutt a diákok békés felvonulásokat tartanak, az ellenforradalmárok kihasználják az alkalmat, és beavatkozásokkal fegyveres zavargásokat okoznak”.

⁵¹ A nyilatkozatot a *Népszava* 1956. november 2-i száma közölte. Lásd SZOBOLÉVSKYI Sándor–VIDA István: i. m. 83–84.

jezsuita pap, egykori kínai misszionárius, aki 1953 óta szerkesztette a hetente megjelenő *China News Analysis* című hírlevelet, részletesen elemezte a kínai nyilatkozatot. Szerinte a „sovinizmus” kifejezése (*savencsuji*) ebben a szövegben jelent meg először nyomtatásban kínaiul.⁵²

A kritika ellenére, november 1-je után a kínai vezetés mindent megtett, hogy felsorakozzon a Szovjetunió mögé – saját szándéka szerint mellé. November 3-án a *Zsenmin Zsipao* szerkesztőségi cikke a szocialista országok nagy egységét éltette; azt írta, hogy „a kínai nép szilárdan áll a Szovjetunió által vezetett szocialista tábor oldalán. A Kínai Népköztársaság és a Szovjetunió barátsága örök és megrendíthetetlen.” November 5-én a lap – Ladányi szerint az újság történetében rekordgyorsasággal – szerkesztőségi cikket közölt a szovjet erők magyarországi győzelméről. Az időeltolódás miatt a november 4-i dátummal jegyzett írásnak akkor kellett születnie, amikor a szovjet erők éppen csak elkezdték az akciót. *A Megalakult a Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány. A szovjet hadsereg segítségével szétverte az ellenforradalmi restaurációs összeesküvést* című, a magyar nép hatalmas győzelméhez gratuláló szerkesztőségi cikk szerint „a hatalmas Szovjetunió barátságának fontossága a szocializmus minden népe számára a magyar események során ismét dicsőséges bizonyítást nyert. Vannak néhányan, akik nem eléggé ismerték fel a Szovjetunió barátságának hatalmas jelentőségét, a szovjet nép internacionalista lelkületét, a szocialista országok egységének szükségszerűségét.” A cikk szerint „a magyarországi ellenforradalmi restauráció sikere azt jelentette volna, hogy az európai szocialista országok függetlenségét, szabadságát és biztonságát súlyosan fenyegette volna az imperialista erők agressziója. Ez a fenyegetés nemcsak az európai szocialista országok felé irányult volna, hanem az ázsiai szocialista országok felé éppen úgy, mint a világ szocialista és munkásmozgalmá felé [...] Nagyrabecsülésünket fejezzük ki a szovjet nép és a szovjet hadsereg iránt, amely kétszer segített [kiemelés tőlem – V. P.] a magyar népnek, hogy elnyerje a felszabadulást.”⁵³ Az írásban tehát már szó sem volt a sovinizmusról, a Szovjetunió bármiféle kritikájáról. Ladányi szerint a cikk azt üzenete, hogy a komoly belpolitikai problémákkal küszködő pekingi vezetés felismerte, katonailag nem függetlenedhet a Szov-

⁵² *China News Analysis*, Hongkong, 1956. november 9. 1–2. A „nagyhatalmi sovinizmus” (*takuo savencsuji*) kifejezést Vu Leng-hsi memoárja szerint a KKP legfelső vezetésének 1956. március 17-i ülésén Mao már használta (i. m. 6.).

⁵³ Gratulálunk a magyar nép hatalmas győzelméhez! Megalakult a Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány. A szovjet hadsereg segítségével szétverte az ellenforradalmi restaurációs összeesküvést. *Zsenmin Zsipao*, 1956. november 5. 1.

jetuniótól, vagyis a szovjet hadsereg bármikor bevonulhat Mandzsúriába vagy Pekingbe, éppen úgy, ahogy azt Budapesten is megtette.⁵⁴

A kínai vezetés ezután, saját pozícióját javítandó, teljes mellszélességgel kiállt a szovjet katonai beavatkozás mellett.

A magyar események hatása a szovjet–kínai viszonyra

Kína számára több szempontból is fontos volt, hogy a magyar forradalmat elnyomják, és a szocialista tábor egysége megmaradjon. Amint láttuk, a XX. kongresszust követően Mao lehetőséget látott rá, hogy teoretikusként és gyakorlati vezetőként nagyobb befolyásra és tekintélyre tegyen szert a kommunista mozgalomban. Országá és rendszere nemzetközi helyzetét azonban nem érezte biztonságosnak, külső támadástól tartott. Ne feledjük: csak néhány év telt el a koreai háborút lezáró, meglehetősen bizonytalan fegyverszüneti megállapodás óta. Amerikai csapatok állomásoztak Dél-Koreában, Tajvanon és a Tajvani-szorosban. Annak ellenére, hogy 1954–55-ben a Csou En-laj által képviselt kínai külpolitika több jelentős sikert könyvelhetett el, amelyek következtében Kína nemzetközi elismertsége nőtt, nemzetközileg az ország továbbra is elszigetelt maradt. Mao több beszédében is hangot adott aggodalmának. 1957. január 27-én az amerikai–kínai kapcsolatokról annyit mondott, hogy Eisenhower továbbra is kemény politikát fog folytatni a kommunista párttal szemben, abban reménykedve, hogy Kínában rendbontásokra kerül majd sor.⁵⁵ Februárban arról is beszélt, hogy „az amerikai imperialisták a csangkajsekista klikkel együtt továbbra is állandóan küldik hozzánk felforgató ügynökeiket. A korábbi ellenforradalmi elemek felszámolása után újak jelentkeznek. Ha lemondunk az éberségről, pórul járhatunk, keservesen meglakolhatunk.”⁵⁶ 1957-es beszédeiben és írásaiban rendszeresen szólt Magyarországról és a magyar eseményekről, többek között az atomháború kapcsán is. „Terveinkben a legrosszabb lehetőségekből kell kiindulnunk. Nemzetközi téren a világháborúból, az atomfegyver alkalmazásából, belpolitikai téren pedig országos méretű zavargások, »magyar események« bekövetkeztéből, abból, hogy több millió ember kel fel ellenünk, több száz járást foglalnak

⁵⁴ *China News Analysis*, Hongkong, 1956. november 9. 2. Ladányi értékelését alátámasztja, hogy a kínai sajtó 1956. november–decemberben főként a szocialista országok egymás közti viszonyával, valamint a nagyhatalmi sovinizmus bírálataival volt elfoglalva.

⁵⁵ *Mao Ce-tung*. I. m. 354.

⁵⁶ Uo. 391.

el, s Peking ellen vonulnak, nekünk pedig nem marad más választásunk, mint visszavonuljunk Jenanba, ahonnan jöttünk.”⁵⁷

1956 végén a KKP vezetése új következtetéseket vont le a XX. kongresszussal kapcsolatban. Novemberben Mao a lengyel és a magyar eseményekre utalva megerősítette Sztálin fontos szerepét: „Úgy vélem, hogy két kard van: az egyik Lenin, a másik Sztálin. Most az egyik kardot, Sztálint, az oroszok eldobták. Gomulka és egyesek Magyarországon felvették ezt a kardot, hogy a Szovjetunióra sújtsanak vele, hogy szembe szegüljenek az úgynevezett sztálinizmussal. [...] Mi, Kínában nem dobtuk el.”⁵⁸ A kínaiak viselkedésére vonatkozóan megállapította, hogy „eltérően azoktól, akik mocskolják, tönkre akarják tenni Sztálint, mi a valós helyzetből indulunk ki”.⁵⁹

December végén a KKP újabb cikkben adta közre véleményét. A *Még egyszer a proletárdiktatúra történelmi tapasztalatairól* című írás az áprilisi folytatása volt. Az elnök úgy vélte, hogy az új cikknek nem kell túl sok részletet tartalmaznia a magyar eseményekről, és meg kell védenie a XX. kongresszus pozitív elemeit, ugyanakkor hangsúlyoznia kell, hogy Sztálin megítélése túl negatív volt; általában véve támogatni kell az SZKP politikáját, miközben hangsúlyozni kell a hibáit, és végül meg kell erősíteni, hogy Sztálin nagy marxista volt. Az első cikkhez hasonlóan ez is gondosan válogatott érveket tartalmazott, és az volt a célja, hogy kész helyzet elé állítsa a szovjeteket. A cikk készítése kapcsán folyó vitákban az elnök sokkal határozottabban lépett fel Hruscsov desztalinizációs törekvései ellen, mint korábban bármikor. Kijelentette, hogy „téves elképzelés megosztani a kommunista pártot sztálinista és nem sztálinista elemekre”, mivel a sztálinizmus nem más, mint „marxizmus [...] hibákkal teli marxizmus”. Végül arra a következtetésre jutott, hogy „az úgynevezett desztalinizáció nem más, mint demarxizáció, vagyis revizionizmus”.⁶⁰ Ez volt az első alkalom, hogy Mao éles különbséget tett az SZKP és a KKP véleménye, a szubjektív revizionizmus és az objektív marxizmus között.

A szovjet elképzelés a Szovjetunió világpolitikai és gazdasági helyzetében bekövetkezett változások eredménye volt, míg Kína legfeljebb csak regionális hatalmi ambíciókkal lépett fel, és minimális érdekeltségekkel rendelkezett a határain kívül. Ám a Szovjetunióval ellentétben, Tajvan

⁵⁷ Uo. 364.

⁵⁸ Uo. 332.

⁵⁹ Uo. 332.

⁶⁰ Vu Leng-hszi: i. m. 68.

kapcsán – az *egy Kína doktrína* szempontjából belpolitikainak tekintett vitában – a konfliktus esetleges fegyveres megoldására tett kínai kísérlet esetén az USA közvetlen katonai fenyegetésével kellett szembenéznie. Lorenz Lüthi elemzésében kimutatja, hogy az amerikai fenyegetés volt az elsődleges oka annak, hogy Kína elutasította Hruscsov 1956. februári javaslatát a szocialista világ és a nem szocialista világ közti békés egymás mellett élésről. A kínaiak szerint Hruscsov nem számolt azzal, hogy a *pancsa síla* része a más országok belügyeibe való be nem avatkozás is, az USA pedig kínai vélemény szerint Tajvan „elfoglalásával” kínai belügyekbe avatkozott. A magyar események megerősítették a kínaiak azon meggyőződését, hogy – Csou En-laj szavaival – „a Nyugat a magyar eseményeket arra használta fel, hogy szovjetellenes és kommunistaellenes hullámokat keltsen”.⁶¹

1956 végén a kínaiaknak volt még egy további okuk is arra, hogy elutasítsák a békés egymás mellett élés hruscsovi elvét. Hruscsov gondolatmenetének logikus következménye volt, hogy a nem szocialista országokban is lehetséges a szocializmusra való békés áttérés. Hruscsov a lengyel és magyar eseményeket követően is úgy vélte, hogy a kommunisták sikerrel szerepelhetnek a szabad választásokon a nem szocialista országokban. A kínaiak szemében azonban a parlamentáris út egyenlő volt a revizionizmussal, hiszen elutasította a proletárdiktatúrát és elfogadta a burzsoá demokráciát, amely nem más, mint a tőkésosztály diktatúrája. „Ami Lenint, ezt a kardot illeti, vajon ebből is elvettek valamit egyes szovjet vezetők? Úgy látom, hogy meglehetősen sokat [...] Hruscsovnak az SZKP XX. kongresszusán tartott beszámolója megállapította, hogy a hatalom parlamenti úton megragadható. Ezt azt jelenti, hogy más országoknak nem kell többé az októberi forradalomtól tanulniuk. E kapu megnyitásával a leninizmus alapjait vetették el.”⁶² Vagyis Mao szerint Hruscsov beszéde visszalépés volt még az októberi forradalom előtti időkbé, tehát szovjet vezető nemcsak Sztálint, hanem Lenint is megtagadta. Vu Leng-hszi szerint Mao a *Még egyszer...* című cikk előkészítése során felismerte, hogy a teljes elutasítás nem találna támogatókat, ezért kettős taktikát követett. Emlékiratai szerint Mao úgy vélte: „...stratégiai szempontból fel kell készülni arra, hogy erőszakos úton, forradalmi harccal szerezzük meg a hatalmat, de a tömegtámogatás megszerzése érdekében, taktikai szempontokat figyelembe véve,

⁶¹ Lorenz M. LÜTHI: i. m. 69.

⁶² Mao Ce-tung. I. m. 332.

mondhatjuk azt, hogy hajlandók vagyunk elfogadni a békés átmenetet.”⁶³ A Hruscsov-féle békés egymás mellett élés kritikája a későbbi szovjet–kínai ideológiai vitákban központi helyet foglalt el.

Kína szerepe a Kádár-kormány konszolidációjában

November 6-án Csou En-laj táviratban értesítette Kádár Jánost, hogy a morális támogatás mellett a kínai kormány 30 millió rubel értékben áru- és készpénz-gyorssegélyt nyújt Magyarországnak. Kádár rendkívül nagy jelentőséget tulajdonított kínai elvtársai szimpátiájának. Rendszeresen találkozott Hao Tö-csing nagykövettel, és a megbeszélésekről be is számolt az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának. A november 16-i ülésen a következőket mondta: „Beszéltem a kínai nagykövettel, aki külön tájékoztatót arról, hogy a Zsenmin Zsipao négy fontos vezércikket közölt a magyar helyzetről, ami a mi politikai munkánkban segítséget nyújthat. A Nagy Imre-kormány működésének láttán rendkívül súlyosan ítélték meg helyzetünket, és nagyon örülnek a határozott fellépésnek. Szerényen közölte, hogy amiben a 600 milliós kínai nép és a kormány segítséget tud nyújtani, mindenben rendelkezésünkre áll. Hivatalosan átnyújtotta Csou En-laj elvtárs nyilatkozatát. Mint kommunista, nem hivatalosan néhány tanácsot adott: rendszerünket a kínaiak népi demokratikus diktatúrájának nevezik, amely tartalmában kifejezi a mi rendszerünk lényegét is: demokrácia a nép felé és diktatúra az ellenforradalom felé. A diktatúrának az ellenforradalom felé mindig és rendszeresen érvényesülnie kell. Most a jelenlegi helyzetben a diktatúrán van a hangsúly. Ha nem leszünk kíméletlenek, elsodornak bennünket.”⁶⁴ A további megjegyzésekből kitűnik, hogy a kínaiak Maónak az SZKP XX. kongresszusa után kidolgozott stratégiáját ajánlják a magyaroknak is: a feladatokat kell hangsúlyozni, és keveset kell beszélni a múltban elkövetett hibákról, az elméleti következtetéseket majd akkor kell levonni, amikor „az erők alapvető tömörítése már megtörtént”. Ha a magyarok csak az elkövetett hibákról beszélnek, a saját dolgukat nehezítik meg.⁶⁵

Kádár újabb sikerként könyvelhette el, hogy Csou En-laj kelet-európai útjának eredeti tervét megváltoztatva, 1957. január 16-án, lengyelországi látogatását követően egy napot Budapesten töltött. A látogatás

⁶³ Vu Leng-hszi: i. m. 80.

⁶⁴ MOL 288. f. 5. cs. 2. ó. e. 9. Jegyzőkönyv az MSZMP Intéző Bizottsága 1956. november 16-i üléséről.

⁶⁵ Uo.

előzménye az volt, hogy Hruscsov Moszkvában csúcstalálkozót szervezett, amelyen kínai részről Csou En-laj vett részt. A meghívás célja a szovjet vezetés részéről a testvéri államok közti viszony rendezése és a kommunista mozgalom új irányvonalának kidolgozása volt. Hruscsov igyekezett bevonni a kínaiakat a szocialista tábor újrendezésének folyamatába. A kínai kormányfő moszkvai meghívása, majd lengyelországi és budapesti látogatása a kínaiak számára is jó alkalmat teremtett politikájuk kibontakoztatására.

Csou En-laj volt az első kormányfő, aki az októberi események után Magyarországra látogatott. A kínai vendég tiszteletére összehívott budapesti aktívagyűlésen megerősítették, hogy a magyar nép mindenkor számíthat a hatszázmilliós kínai nép segítségére.⁶⁶ A segítség újabb konkrét megnyilvánulása egy 100 millió rubeles hitel volt, amelyet évi két százalék kamatra, háromévi törlesztési haladékkal és tízéves visszafizetési határidővel nyújtott a kínai kormány.⁶⁷ A látogatás záróaktusaként a két fél közös nyilatkozatot adott ki, amelyet január 17-én hajnalban írtak alá a Parlamentben,⁶⁸ majd a kínai kormányfő a kora délelőtti órákban elutazott Moszkvába.

Csou diplomáciai akciója érzékelhetően megnövelte Kína politikai súlyát az európai szocialista országokban. A kínai vezetés ráadásul úgy érezhette, a szovjet–kínai kapcsolatokban a sztálini időkhöz képest jelentős javulás állt be, hiszen Moszkva a „nagyhatalmi sovinizmus” helyett hajlandó volt egyenlő partnerként tárgyalni Pekinggel.

⁶⁶ Csou En-laj: A magyar nép mindenkor számíthat a hatszázmilliós kínai nép segítségére. In: *A magyar–kínai barátság dokumentuma. 1957. január 16–17.* Budapest, 1957. 13–19.

⁶⁷ Kádár János a kormány nevében 1956. december 3-án 200 millió rubel értékben hosszú lejáratú hitel iránti kérelmet intézett a kínaiakhoz. (Lásd SZOBOLÉVSZKI Sándor–VIDA István: i. m. 106–107.) A kínaiak 1957. január 10-én 100 millió rubelnyi szabad valutát folyósítottak a magyar kormány számára. Az MNK és a KNK között 1957. május 13-án született meg a hitelre vonatkozó egyezmény. (Lásd „Egyezmény a Magyar Népköztársaság és a Kínai Népköztársaság között a Kínai Népköztársaság által a Magyar Népköztársaságnak nyújtandó hitelre vonatkozóan.” MOL XIX-J-1-j-Kína-23/b-003184–1957.) Az egyezmény harmadik pontja értelmében a visszafizetés 1960-tól volt esedékes. E pont a törlesztést áruk formájában is lehetővé tette, és a két fél közötti további tárgyalásoktól tette függővé. A magyar gazdaság gyors konszolidációjának köszönhetően a magyarok már korábban megkezdték a törlesztést, és a teljes összeget visszafizették 1962-re.

⁶⁸ *A magyar–kínai barátság dokumentuma.* I. m. 20–24.